

a hithez szükséges értelmesség igénye. Tudnunk kell, kinek és miért hiszünk, hogy emberhez méltóan azután rátegyük e hitre egész életünket. Bár az is igaz, hogy a túlzott racionalizmus akadályos lehet a hitnek. Isten teljes megismerése az ő elismerésétől függ. Más szóval: nem értelmünk ragadja meg az Abszolútumot, hanem elismerjük, hogy Ő ragadott meg minket. Isten, amelyet az értelem, a logikai eszmerendszerek fogvatartának, már nem lenne Isten, hanem a magunk alkotta rendszer egy eleme.

De hogyan maradhatunk meg az arany középuton a teljes racionalizmus és a teljes agnoszticizmus útvesztői között? Tulajdonképpen nincs középut. Csakis a dialektikus gondolkodás menthet meg minket. (Most csupán az értelmi megismerés oldaláról nézzük a kérdést!) A dialektika divatos szó. De nem tekinthető amolyan mágikus fogalomnak, mely csak ködösít, de semmit meg nem old. Az ember minden tevékenysége dialektikus és az igazi megismerés törvénye is a dialektika. Főleg áll ez az Isten-megismerésre, hiszen a paradox igazságoknak: Abszolútum — relativum, Teremtő — teremtet, viszonyát csakis az állítás-tagadás állandó feszültsége tarthatja egyensúlyban. Ha a hagyományos analógia tant dialektikus nyelvre, vagy ha az atyák teológiájának negatíváját modern nyelvre fordítjuk, a dialektikához kell folyamodnunk. Vagyis Isten esetében a tagadásnak pozitív szerepe, tisztogató szerepe van. Ezt a zsinat is elismerte az ateizmusra vonatkozóan. Más szóval azt is mondhatnánk: egy bizonyos szinten nemigen lehet a világot istenhívőkre és istentagadókra osztani. Az Abszolútum burkolt, ki nem fejezett állítása ott van minden megismerésben, csak ki kell mondanunk és — ez a kritikus pont — el kell ismernünk. Ettől az elismeréstől, megtéréstől függ, hogy valaki kifejezetten istenhívó lesz-e vagy sem.

Mindannyiunkban egy hívő és egy hitetlen küzd. Sokan, akik „Uram, Uram”-ot mondanak és magukat jó kereszténynek vallják, bálványimádásban élnek. Ez a nem-hívőknél is gyakori. Olyan erős az emberben a hit igénye, hogy valamiképpen mindenki hisz: vagy Istenben, vagy a bálványokban. Vagyis valamiféle véges „istenben”: nemzetében, művészetében, a hatalomban, a pénzben, a nő állandóan megújuló birtoklásában. A bálványimádó számára valami jó abszolút értékke lesz: közéje és Isten közé kerül. Ha ennek az embernek kimutatjuk, hogy ez az érték relatív: összezúztuk a bálványt. Ezáltal a vallásos aktus önmagától visszafordul igazi tárgyához. Az az ember, aki a bálvány rabja, akit bírvány tart hatalmában, csak úgy juthat el Istenhez, ha teljesen megtér. Aki megmarad a bálványimádás állapotában, de nem a démonokat, hanem az Istent hívja segítségül, az káromkodik. Káromkodik, ha — miután a bálvány az oltár mögé omlott — Istennek akar áldozni a megszenteltségtelenített oltáron.

Mindez látszólag távol vitt minket az Illyés-interjútól, pedig valójában a témánál maradtunk. Amikor kommentárom elején Illyés diszkréciójáról, szemérmességéről beszéltem, arra a tiszteletre akartam felhívni a figyelmet, amelyet az író a végső kérdések iránt tanúsít. Arra a szerénységre, amely magatartását jellemzi. Illyés a katolikus írókat is a diszkrécióra figyelmezteti. Isten nevé hiába ne vedd! Ez persze áll az egész keresztény életre, figyelmeztetés mindannyiunk számára. Korunk a bálvány-istenek, de nem az igaz Isten alkonya. A szolgálta-isten, vigasztaló-isten, hézagpótló-isten, sőt a végső ok és a Teremtő bizonyos torzképei is csak a tagadásra ingerlik a hitetleneket. Az ateizmusnak egy bizonyos ponton, egy bizonyos szinten tisztító szerepe lehet. Fogadjuk el a hitetlen keresők kritikáját és autentikus hitünkkel segítsük őket abban, hogy felismerjék létünk értelmét: az „ismeretlen Istent”, akiben élünk, mozgunk és vagyunk.

A keresztények senki fölött se ítéljenek. Ne ítéljenek az örömlány, vagy más bűnös és zabolátlan ember fölött. Sokkal inkább elfogulatlan lélekkel és tiszta szívvel pillantsanak rájuk. Szinte a második természetüké válják, hogy senkit sem vetnek és ítélnek meg, nem utálkoznak és nem bírálják. Ha félszemű embert látsz, ne ítélj szívedben, hanem úgy tekints rá, mintha ép lenne; ha béna a keze, úgy, mintha nem lenne béna; ha sántít, úgy, mintha egyenesen járna. A szív tisztasága ugyanis abból áll, hogy ha bűnöst vagy beteget látsz, egyaránt részvétet és ingalmas szeretetet érezl irányában.

Nagy Makariosz